

UOT 338.47.656

BEYNƏLXALQ DAŞIMALARIN ANLAYIŞI, PREDMETİ VƏ PROBLEMLƏRİ

Z.R. Abdullayev

Milli Aviasiya Akademiyası

Məqalədə beynəlxalq daşımaların anlayışı, xüsusiyyətləri və predmeti ilə bağlı elmi yanaşmalar araşdırılmışdır. Araşdırma zamanı həm daşımalarla bağlı ümumi müddəa və prinsipləri özündə əks etdirən “Nəqliyyat Haqqında” qanundan, “Varşava” və “Monreal” Konvensiyalarından, həm də daşımaların xüsusi növlərini tənzimləyən qanunlardan, məsələn, “Ticarət Gəmiçiliyi Məcəlləsi”, “Aviasiya Haqqında” qanundan istifadə edilmişdir. Eyni zamanda məqalədə adı çəkilən normativ hüquqi aktların oxşar və fərqli cəhətləri, normativ hüquqi aktlar arasında mövcud olan qarşılıqlı əlaqə müəyyən edilmişdir. Son olaraq isə, əldə olunmuş nəticələr ümumiləşdirilmişdir.

Açar sözlər: beynəlxalq daşıma, daxili daşıma, poçt, baqaj, yük, sərnişin, ziddiyyət, xarici element.

İşin məqsədi

“Beynəlxalq daşımaların anlayışı, predmeti və problemləri” adlı bu tədqiqat işi aktual mövzuya həsr olunmuşdur. Belə ki, ölkə iqtisadiyyatının inkişafı nəqliyyat vasitəsi ilə beynəlxalq daşımalarla bilavasitə asılıdır. Nəqliyyat vasitəsi ilə beynəlxalq daşımaların beynəlxalq-hüquqi tənzimlənməsini həyata keçirən normativ sənədlərdə boşluqlar və ziddiyyətli məqamlar var. Bu tədqiqat işinin məqsədi bu boşluqları və ziddiyyətləri müəyyən etmək, mövcud qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi məqsədi ilə təkliflər verməkdən ibarətdir.

Ölkənin, həmçinin də regionun iqtisadiyyatının inkişafını nəqliyyat şəbəkələri olmadan həyata keçirmək mümkün deyildir. Nəqliyyat iqtisadi inkişafın əsas amili olmaqla bərabər, adi həyatda da insanların gündəlik ehtiyaclarının ödənilməsi vasitələrindən biri kimi çıxış edir. Nəqliyyatın ictimai funksiyası ilə əlaqədar olaraq, gündəlik həyatda dəfələrlə daşıma münasibətlərinin iştirakçısı oluruq.

Daşıma prosesinin məqsədi malların və şəxslərin məkan baxımından öz yerlərini dəyişməsindən, müəyyən bir yerdən başqa bir yerə hərəkət etməsindən ibarətdir. Məhz malların (yüklərin) və ya şəxslərin (sərnişinlərin) yerini dəyişmələri daşıma prosesinin əsasını təşkil edir. Daşıma prosesinin bir və ya daha artıq dövlətin ərazisində həyata keçirilməsindən asılı olaraq, daşımaların iki növü fərqləndirilir: 1) daxili daşımalar; 2) beynəlxalq daşımalar [7].

Daxili daşımalar bir dövlətin ərazisi ilə bağlı olur. Bu növ daşımalar bir dövlətin ərazi hüduqlarında başlayır və həmin dövlətin ərazisində də başa çatır. Başqa sözlə desək, daxili daşımalar yalnız bir dövlətin ərazisi ilə məhdudlaşır.

Nəqliyyatın sonrakı inkişaf mərhələsində daşımaların digər növü – beynəlxalq daşımalar əmələ gəlmişdir. Beynəlxalq daşımalar anlayışı beynəlxalq hüquq elmində mübahisə doğuran məsələlərdən biridir. Hüquq ədəbiyyatlarında müəlliflərin bu məsələ barədə mövqeləri üst-üstə düşür.

Beynəlxalq daşımaları fərqləndirən əsas əlamətlər mövcuddur: 1) dövlət sərhədlərini kəsib keçmək; 2) daşımaların beynəlxalq müqavilələrdə müəyyən edilən şərtlərlə həyata keçirilməsi; 3) daşımalar xarici elementin iştirakı ilə keçirilir.

“Dövlət sərhədlərini kəsib keçmək” kimi əlaməti (birinci xarakterik əlamət) beynəlxalq daşımaların xarakterik əlaməti hesab etmək olar. Bəzi hallarda müəyyən bir dövlət ərazisindən xarici dövlət ərazisinə daşınan yük mənzil başına bu və ya digər səbəblərdən çatdırıla bilmir. Bu cür hallarda yük (sərnişin) nəzərdə tutulmuş ünvanı gedib çatmır. Belə hallarda da həyata keçirilən daşıma daxili daşıma deyil, beynəlxalq daşıma kimi tanınır. Beynəlxalq daşıma müqavilələrində yuxarıda göstərilən hallar öz əksini tapır (fors-majör).

Beynəlxalq daşımaların ikinci əlaməti isə onun beynəlxalq müqavilələrdə müəyyən edilən şərtlərlə həyata keçirilməsidir. Belə ki, beynəlxalq daşımaların əsas məsələləri beynəlxalq sazişlərlə həll edilir. Söhbət ayrı-ayrı nəqliyyat vasitələri ilə həyata keçirilən daşıma münasibətlərini

tənzimləyən beynəlxalq konvensiyalardan gedir. 1999-cu il Monreal konvensiyasının 1.1-ci maddəsində qeyd olunur: “Bu Konvensiya şəxslərin, baqajın və ya yükün hava gəmisi vasitəsilə ödəniş müqabilində həyata keçirilən hər bir beynəlxalq daşımaya tətbiq edilir.”

Beynəlxalq daşımaların üçüncü əlaməti xarici elementə malik olmasıdır. Bu ideyanı bir qrup alimlər öz elmi-tədqiqat işlərində sübut ediblər. Xarici element dedikdə yük və ya sərnişinlərin xarici dövlətə daşınması başa düşülür. Fikrimcə, bu yanaşma düzgündür. Belə ki, beynəlxalq daşımaların əsas predmeti bir ölkənin sərhədini keçib ikinci ölkəyə daxil olmaqla müəyyən olunur. Fiziki (hüquqi) şəxsin vətəndaşlığından (dövlət mənsubiyyətindən) asılı olmayaraq, əgər daşıma ölkə daxilində həyata keçirilirsə, onda bu daşıma daxili daşımalara aid edilir. Eyni zamanda daşıma müqaviləsində daşımaların iki və ya daha çox ölkə arasında həyata keçiriləcəyinin müəyyən edilməsi də xarici element kimi qəbul edilməlidir.

Monreal Konvensiyasında beynəlxalq daşıma anlayış verilmişdir: “Beynəlxalq daşıma yoladüşmə və təyinat yeri hər iki iştirakçı dövlətin ərazisində nəzərdə tutulmuş istənilən daşımanı bildirir” [2].

Oxşar anlayış “Aviasiya haqqında” qanunda da verilmişdir: “Beynəlxalq uçuşlar (reyslər) - Azərbaycan Respublikasının və digər dövlətin sərhədlərini keçməklə hava gəmiləri vasitəsilə yerinə yetirilən uçuşlar” [4].

Beləliklə, beynəlxalq daşımalara bu qaydada anlayış verilməlidir: *“Beynəlxalq daşımalar beynəlxalq müqavilələrlə təsbit edilmiş şərtlərə uyğun olaraq iki və ya daha artıq dövlətin ərazisində həyata keçirilən xarici elementli daşımalardır”*.

Beynəlxalq hüquq elmində, beynəlxalq nəqliyyat hüququnda və nəqliyyat münasibətlərini tənzimləyən beynəlxalq konvensiyalarda beynəlxalq daşımaların hüquqi təsnifi verilir və onların müxtəlif növləri göstərilir. Bu növlər forma və məzmun baxımından bir-birindən fərqlənir.

Beynəlxalq daşımaların təsnifi nəqliyyatın növünə, daşıma prosesində iştirak edən nəqliyyat vasitələrinə, daşımaların predmetinə və s. görə aparılır.

Beynəlxalq daşımaların təsnifi nəqliyyatın növünü nəzərə almaqla, əsasən, aşağıda göstərilən qaydada verilir: a) beynəlxalq dəmir yolu daşımaları, b) beynəlxalq avtomobil daşımaları, c) beynəlxalq dəniz daşımaları, ç) beynəlxalq hava daşımaları, d) beynəlxalq su (çay) daşımaları. Beynəlxalq dəniz daşımaları ilə beynəlxalq su (çay) daşımalarına birlikdə su yolu ilə beynəlxalq daşımalar, beynəlxalq avtomobil daşımaları ilə beynəlxalq dəmir yolu daşımalarına quru yol ilə beynəlxalq daşımalar, beynəlxalq hava daşımalarına isə beynəlxalq aviasiya daşımaları da deyilir.

Daşımaların predmetinə görə təsnifatın aparılması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, burada bəzi ziddiyyətli məqamlar mövcuddur. Bir qayda olaraq, daşımaların predmetinə görə beynəlxalq daşımalar 3 yerə bölünür: 1) beynəlxalq yük daşımaları, 2) beynəlxalq sərnişin daşımaları, 3) beynəlxalq baqaj daşımaları. E. Ə. Əliyev də göstərilən təsnifatı təsdiqləyir [7].

Beynəlxalq yük daşımalarının predmetini yük təşkil edir. İki və daha çox dövlət arasında həyata keçirilən daşımaların predmeti sərnişin olarsa, belə daşımalar beynəlxalq sərnişin daşımaları adlanır. Beynəlxalq daşımaların predmeti qismində baqaj çıxış edərsə, bu növ daşımalar beynəlxalq baqaj daşımaları adlandırılır.

V.D. Bordunov tərəfindən qeyd edilən təsnifat natamam hesab olunur və daşımaların predmetinə daha bir kateqoriyanın əlavə olunması təklif edilir [8]. Onun fikrincə, poçt daşımaları da beynəlxalq daşımaların müstəqil predmeti qismində fərqləndirilməlidir.

Türk hüquqşünasları (R. Kender, E. Çetingil) isə, beynəlxalq daşımaların predmetini 2 yerə bölürlər [9]. Onların əsərlərində poçt və baqaj daşımaları beynəlxalq daşımaların predmeti qismində təsnif olunmur. Bu isə, onunla əlaqələndirilir ki, baqaj sərnişin ilə birlikdə daşındığı zaman sərnişin daşıma müqaviləsinin, ayrıca daşındığı halda isə, yük daşıma müqaviləsinin predmeti qismində çıxış edir.

Həm dövlətdaxili qanunvericilik aktlarında, həm də beynəlxalq konvensiyalarda predmetinə görə beynəlxalq daşımaların təsnifatı öz əksini tapıb. “Aviasiya haqqında” Azərbaycan Respublikası qanununun 1.0.11-ci maddəsində hava daşımalarının predmeti göstərilir: “Hava daşımaları - müəyyən haqq müqabilində hava gəmisi ilə sərnişin, baqaj və yüklərin, habelə poçt göndərişlərinin daşınması”.

“Nəqliyyat haqqında” Azərbaycan Respublikası qanununun “Əsas anlayışlar” adlanan 1-ci maddəsində də poçt daşımaları daşımının predmeti qismində təsbit olunub: “Nəqliyyat müəssisəsi – qanunvericiliyə və öz təsis sənədlərinə uyğun fəaliyyət göstərən, yük, sərnişin, baqaj və poçt daşımaları, nəqliyyat vasitələrinin saxlanması, texniki xidmət və təmir, yükləmə-boşaltma və liman xidmətləri göstərən hüquqi şəxsdir” [2].

1929-cu il “Beynəlxalq hava daşımalarına aid bəzi qaydaların unifikasiyası üçün” Varşava konvensiyasının 1.1-ci maddəsində beynəlxalq hava daşımalarının predmetləri sadalanır: a) sərnişin daşımaları, b) yük daşımaları və c) baqaj daşımaları. Varşava konvensiyasının 2.2-ci maddəsinə əsasən, beynəlxalq poçt konvensiyaları əsasında həyata keçirilən daşımalar adı çəkilən konvensiyanın (Varşava konvensiyasının) maddələri ilə tənzimlənmir [6].

Göründüyü kimi daşıma münasibətlərini tənzimləyən beynəlxalq konvensiyalarda beynəlxalq daşımaların predmeti qismində 3 kateqoriya fərqləndirilir: 1) sərnişin; 2) yük; 3) baqaj. Dövlətdaxili qanunvericilik aktlarında isə, beynəlxalq daşımaların 4 predmeti (əlavə olaraq poçt daşımaları) fərqləndirilir. Başqa sözlə desək, mövcud qanunvericilik poçt daşımalarını beynəlxalq daşımaların predmeti qismində qəbul edir. Bu da beynəlxalq normalarla milli normalar arasında ziddiyyətin yaranmasına səbəb olur. AR Konstitusiyasının 151-ci maddəsinə əsasən, Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sisteminə daxil olan normativ hüquqi aktlar ilə (Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və referendumla qəbul edilən aktlar istisna olmaqla) Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı dövlətlərarası müqavilələr arasında ziddiyyət yaranarsa, həmin beynəlxalq müqavilələr tətbiq edilir [1]. Bu səbəbdən də fikrimcə, daşıma münasibətlərini tənzimləyən beynəlxalq konvensiyalar ilə dövlətdaxili qanunvericilik aktları arasında mövcud fərqin aradan qaldırılması məqsədi ilə adı çəkilən qanunlarda əlavə və dəyişikliklərin edilməsi zəruridir.

Nəticə və təkliflər

Ticarət Gəmiçiliyi Məcəlləsində beynəlxalq daşımaların predmeti ilə bağlı hər hansı müddəə qeyd olunmayıb [3]. Dəmir yolu daşımalarının tənzimlənməsi ilə bağlı hər hansı qanun və ya məcllə qəbul olunmayıb. Dəmir yolu daşımalarının tənzimlənməsində yalnız ADY (Azərbaycan Dəmir Yolları) Əsasnaməsinə istinad edilir. Bu boşluqların aradan qaldırılması məqsədi ilə yeni normativ hüquqi aktların qəbulu və mövcud normativ aktlarda qanunverici orqan tərəfindən dəyişiklik edilməsi məqsədəuyğundur.

Türk hüquq ədəbiyyatlarında beynəlxalq daşımaların 2, rus hüquq ədəbiyyatlarında 4 növünün fərqləndirilməsinə baxmayaraq, fikrimcə, beynəlxalq daşımaların 3 predmeti var: **1) beynəlxalq sərnişin daşıma; 2) beynəlxalq yük daşıma; 3) beynəlxalq baqaj daşımaları.** Poçt daşımaları daşıma münasibətlərinin müstəqil predmeti kimi deyil, yük daşımalarının xüsusi növü kimi qəbul edilməlidir.

ƏDƏBİYYAT

1. “Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası”, “Qanun” nəşr-tı, 2016, 66 s.
2. “Nəqliyyat haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu, Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu, 1999, 21 s.
3. “Azərbaycan Respublikasının Ticarət Gəmiçiliyi” Məcəlləsi, Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu, 2001, 112 s.
4. “Aviasiya haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu, 2005, 18 s.
5. “Montreal Convention”, 1999, https://www.iata.org/policy/documents/mc99_en.pdf
6. “Warsaw Convention” 1929, <https://www.mcgill.ca/iasl/files/iasl/warsaw1929.pdf>
7. Əliyev E.Ə., “Beynəlxalq nəqliyyat hüququ”, “SeNa”, 2009, 873 s.
8. Бордунов В.Д., “Международное воздушное право”, 2007, Москва, “Авиабизнес”, 464 s.
9. Kender R., Çetingil E., “Deniz ticareti hukuku”, 2009, İstanbul, “Levha”, 211 s.

ПОНЯТИЕ, ПРЕДМЕТ И ПРОБЛЕМЫ МЕЖДУНАРОДНЫХ ПЕРЕВОЗОК**З.Р. Абдуллаев**

В статье рассматриваются научные подходы к понятию, особенностям и предмету международных перевозок. В ходе исследования были использованы “Закон о транспорте”, “Варшавская” и “Монреальская” конвенции, которые включают общие положения и принципы, касающиеся транспорта, а также законы, регулирующие конкретные виды транспорта, такие как “Кодекс о коммерческих судах”, “Закон об авиации”. В то же время в статье определены схожие и отличительные черты нормативных правовых актов и взаимодействие существующих между нормативно-правовыми актами. В конце обобщаются полученные выводы.

Ключевые слова: международная перевозка, внутренняя перевозка, почта, багаж, груз, пассажир, иностранный элемент.

THE CONCEPT, SUBJECT AND PROBLEMS OF INTERNATIONAL TRANSPORTATION**Z.R. Abdullaev**

The article explores the scientific approaches to the concept of international transportations, their features and subject. During research laws including the general provisions and principles of transport, such as the “Law on Transport”, “Warsaw” and “Montreal Conventions”, as well as the laws governing specific types of transport, such as the “Codex on Commercial Vessel”, “Aviation Law” has been used. At the same time, in the article similar and distinctive features of the normative legal acts have been mentioned and the existing interaction between the normative legal acts has been identified. At the end, obtained results have been summarized.

Key words: international transportation, domestic transportation, mail, baggage, cargo, passenger, contradiction, foreign element.